

บทที่ 7

สรุปและข้อเสนอแนะ

1. ลักษณะของการศึกษาและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาการปรับตัวของเกษตรกรในด้านการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตและการตัดสินใจปรับเปลี่ยนระบบการผลิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป โดยทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรขนาดเล็กในอำเภอคลองหอยโข่งจังหวัดสงขลา

2. วิธีการศึกษา

ทำการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานราชการและเอกชน และข้อมูลปฐมภูมิในพื้นที่โดยการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนในลักษณะของการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวน 92 คน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนและทำการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างควบคู่กับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในขณะที่สัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณแยกจากกันก่อน แล้วนำมาสังเคราะห์ร่วมกันภายหลัง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนาได้แก่จำนวนร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนสถิติวิเคราะห์ที่ใช้คือค่าไค-สแควร์เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งจุดมุ่งหมายในการผลิตกับการตัดสินใจเลือกระบบการผลิตของเกษตรกรและกับปัจจัยเศรษฐกิจสังคม

3. ผลการศึกษา

3.1 วิวัฒนาการของระบบการผลิตทางการเกษตรในอำเภอคลองหอยโข่ง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในพื้นที่บริเวณอำเภอคลองหอยโข่งมีมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน เริ่มตั้งแต่การเข้าบุกเบิกพื้นที่เมื่อ 3-4 ช่วงอายุคนที่แล้วหรือกว่า 1 ศตวรรษที่ผ่านมาโดยเริ่มจากการทำการเกษตรที่เรียบง่ายเพื่อยังชีพ การดำรงชีพโดยการทำการเกษตรในระยะแรกมีลักษณะไม่ยุ่งยาก อาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญ อาชีพหลักอาชีพแรกๆคือการทำนาในที่ลุ่มเพื่อไว้บริโภค ส่วนที่เป็นพื้นที่ดอนมีการทำสวนยางพาราพันธุ์พื้นเมืองบ้างเมื่อยางพาราเริ่มเข้ามาในพื้นที่ ต่อเมื่อยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญยิ่งขึ้น การขยายพื้นที่ปลูกยางพารามีมากขึ้นและขยายเข้าไปในพื้นที่ดอนใกล้เชิงเขา ระบบเศรษฐกิจโดยรวมจึงมีการ

ผลิตยางพาราและการทำนาเป็นสินค้าสำคัญ แต่การขยายตัวของพื้นที่สวนยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโดยรวม ซึ่งตลาดยังมีบทบาทสำคัญมากขึ้นและความต้องการยางพาราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การทำนาจึงค่อยๆลดความนิยมลง แต่ยังคงมีความสำคัญอยู่บ้างจนกระทั่งช่วง 10 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนี้การทำนามีความสำคัญลดลงอย่างมาก ปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้คือปัจจัยทางกายภาพ ระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของประชากรโดยเฉพาะความเป็นเมืองที่รุกเข้ามาในพื้นที่ทำการเกษตร ทั้งนี้มีการขยายตัวของชุมชน มีการสร้างถนนกระจายไปทั่วทั้งบริเวณที่ตั้งของอำเภอคลองหอยโข่ง และในบางพื้นที่ที่อยู่ใกล้ชุมชนเมืองมีการขยายตัวของชุมชนเมืองและอุตสาหกรรมเข้ามาในพื้นที่ทำการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรขายพื้นที่ทำกินบางส่วนเนื่องจากมูลค่าในที่ดินสูง ก่อให้เกิดถ้ำอินที่ดินเป็นบริเวณกว้างในทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอคลองหอยโข่งซึ่งติดกับอำเภอหาดใหญ่ ที่ดินที่ถูกขายแล้วบางส่วนถูกปรับสภาพเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ในขณะที่บางส่วนถูกปล่อยให้รกร้างเพื่อรอการพัฒนาหรือจำหน่ายสภาพเช่นนี้ส่งเสริมให้เกิดการแพร่ขยายของศัตรูพืชที่อาศัยพื้นที่ที่รกร้างและมีการระบาดของในบริเวณกว้างจนส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่ยังคงที่ยังคงทำนาอยู่บางส่วนต้องเลิกทำนาลงเนื่องจากไม่สามารถควบคุมการระบาดของศัตรูพืชได้

การสร้างระบบชลประทานในช่วง 10 ปีที่แล้วมีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางเช่นกัน เนื่องจากในหลายพื้นที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากระบบชลประทานได้ที่สร้างขึ้นมาเต็มที่ และระบบชลประทานได้ทำลายระบบนิเวศเดิม ซึ่งส่งผลต่อการทำนาในที่สุดเนื่องการทำนาไม่สามารถอาศัยน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติได้ ส่วนน้ำจากระบบชลประทานไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เต็มที่เนื่องจากปริมาณน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร ก่อให้เกิดการหยุดทำนาเป็นบริเวณกว้าง

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศและสิ่งแวดล้อมอันเชื่อมโยงไปถึงการปรับพฤติกรรมของมนุษย์ในการดำรงชีวิตซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยนิเวศวิทยา พื้นที่นาส่วนใหญ่ถูกปล่อยให้รกร้างและพื้นที่บางส่วนถูกเปลี่ยนแปลงเป็นสวนยางพารา หรือการทำเกษตรผสมผสาน เมื่อพื้นที่เหล่านี้ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจเหล่านี้ได้ ระบบนิเวศจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยเป็นที่ลุ่มถูกปรับแต่งให้สูงขึ้นเพื่อสามารถปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นยางพาราได้ ในขณะเดียวกันยังคงมีพื้นที่ที่เคยทำนาแต่ไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ปล่อยให้รกร้างอยู่ ทั้งนี้เนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่ไม่สามารถทำได้ง่าย

และต้องลงทุนสูง อีกทั้งอาจจะมีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นยางพาราเนื่องจากสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม

3.2 พัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคม

พัฒนาการทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรในอำเภอคลองหอยโข่งกล่าวคือสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดมากขึ้นปีบริบูรณ์ให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพให้สามารถตอบสนององภาวะทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป การทำนาซึ่งให้ผลตอบแทนได้ไม่ดีในปัจจุบันก็ต้องยกเลิกไป เพราะไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่เน้นรายได้เป็นตัวเงินมากขึ้นได้ ค่าครองชีพที่สูงกว่าในอดีต ผนวกความฟุ่มเฟือยในการอุปโภคบริโภคทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวให้สามารถอยู่ได้ในสภาพเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เกษตรกรให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางด้านอาหารไปสู่การให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจในการหารายได้เป็นตัวเงินเพื่อตอบสนององการบริโภค

พัฒนาการทางสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรเช่นกัน เนื่องจากในปัจจุบันระบบทุนนิยมได้รุกเข้าถึงชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเข้ามามีอิทธิพลของระบบทุนนิยมส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรที่เน้นการบริโภคมากขึ้น การบริโภคนิยมให้ความสำคัญกับการบริโภคเป็นสำคัญรวมถึงต่อสินค้าที่มีความต้องการเกินความจำเป็น โดยมีสื่อเป็นตัวกระตุ้นให้เกษตรกรเกิดความต้องการบริโภคเกินดุลยภาพของระบบการผลิตเดิม การทำการเกษตรแบบเดิมเพื่อการยังชีพที่เน้นการดำรงชีพที่เรียบง่ายจึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการบริโภคเกินจำเป็นตามแนวบริโภคนิยมได้ จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำรงชีพของเกษตรกรตามมา จากวิถีชีวิตเรียบง่ายพึ่งพาธรรมชาติเป็นสำคัญไปสู่วิถีชีวิตที่ต้องเน้นการสร้างรายได้เป็นตัวเงินเป็นสำคัญเพื่อตอบสนององความต้องการบริโภคที่เพิ่มขึ้น พัฒนาการนี้สอดคล้องกับแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความเป็นอยู่จากสภาพที่เรียบง่ายไปสู่ที่ซับซ้อนกว่าและมุ่งหาความสะดวกสบายในการใช้ชีวิตมากขึ้น เมื่อวิถีชีวิตและความต้องการเปลี่ยนไปจึงมีส่วนต่อการตั้งจุดมุ่งหมายการที่จะต้องเปลี่ยนไปให้สอดคล้องไปด้วย

3.3 จุดมุ่งหมายในการผลิตของเกษตรกร

จากการสอบถามเกษตรกรที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 92 รายพบว่ามี การตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตเพื่อบริโภคอย่างเดียวจำนวน 2 รายหรือคิดเป็นร้อยละ 2.2 เท่านั้นมีการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตเพื่อการตลาดอย่างเดียวจำนวน 64 ราย คิดเป็นร้อยละ 69.5 และมีการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อบริโภคและตลาดควบคู่กันจำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 28.3 การที่เกษตรกรส่วนใหญ่

มีจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก จึงเป็นไปได้ว่าการผลิตเพื่อขายอย่างเดียวก็สามารถอยู่ได้ในสังคมเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้นเกษตรกรจึงไม่ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อบริโภคมากนัก โดยเฉพาะการทำนาซึ่งเคยเป็นอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกรในพื้นที่นี้เมื่อรายได้จากยางพาราเพียงอย่างเดียวเพียงพอให้สามารถดำรงชีพได้ไม่เดือดร้อน จึงนำรายได้ซื้อข้าวสารบริโภคได้ตลอดทั้งปี การทำนาจึงหมดความจำเป็น ส่วนการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อการบริโภคและการตลาดควบคู่กัน เป็นไปในลักษณะของการทำการผลิตเพื่อที่จะใช้บริโภคบางส่วนเนื่องมาจากต้องการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยเฉพาะพื้นที่นาที่ยังทำนาได้ เนื่องจากตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินได้รับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ในขณะเดียวกันมีการทำสวนยางพาราเพื่อเป็นแหล่งรายได้ที่เป็นตัวเงินและเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ส่วนการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างเดียวกัน เกษตรกรส่วนใหญ่แทบจะไม่ให้ความสำคัญหรือมีน้อยมาก เป็นไปได้ว่าการตั้งจุดมุ่งหมายในการผลิตเพื่อบริโภคอย่างเดียวไม่สามารถตอบสนองได้ดีต่อการดำรงชีพในภาวะเศรษฐกิจสังคมในปัจจุบัน ดังนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่จึงปรับเปลี่ยนการตั้งจุดมุ่งหมายซึ่งเน้นเพื่อการบริโภคอย่างเดียวในอดีตไปสู่การตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อการตลาดอย่างเดียวหรือการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อการบริโภคและการตลาดเป็นสำคัญ

3.4 การตัดสินใจผลิตของเกษตรกร

การตัดสินใจผลิตสามารถดูได้จากรูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จากการสำรวจพบรูปแบบการผลิตหลายรูปแบบ คือระบบยางพาราเพียงอย่างเดียวพบมากที่สุดร้อยละ 75.0 ระบบยางพาราควบคู่กับการทำนาร้อยละ 13.0 ระบบยางพาราควบคู่กับการเลี้ยงโคร้อยละ 5.3 ระบบปลูกผักเพียงอย่างเดียวร้อยละ 4.3 ระบบทำนาเพียงอย่างเดียวร้อยละ 1.1 และระบบเลี้ยงไก่เพียงอย่างเดียวร้อยละ 1.1 จะเห็นได้ว่ามีเพียง 2 ระบบการผลิตเท่านั้นที่เกษตรกรนิยมในปัจจุบันค่อนข้างชัดคือ ระบบยางพาราเพียงอย่างเดียวและระบบยางพาราควบคู่กับการทำนา เพราะทั้งสองระบบการผลิตสามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพของเกษตรกรในปัจจุบันอีกทั้งสอดคล้องกับสภาพพื้นที่และพัฒนาการทางการเกษตรในพื้นที่

3.5 ความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตและการตัดสินใจเลือกระบบการผลิต

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมต่อการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตพบว่าตัวแปรเศรษฐกิจสังคมเพียงตัวเดียวคือสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิต และผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งจุดมุ่ง

หมายเหตุการผลิตกับการตัดสินใจเลือกระบบการผลิตพบว่า การตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตมีความสัมพันธ์กับระบบยางพาราเพียงอย่างเดียวและระบบยางพาราควบคู่การทำนา

3.6 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งจุดมุ่งหมายในการผลิต

ผลการวิเคราะห์โดยการหาค่าไค-สแควร์พบว่า มีปัจจัยเศรษฐกิจสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่พบมีเพียงตัวแปรเดียวคือ อุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน ว่ามีความสัมพันธ์กับการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อการตลาด และสัมพันธ์กับการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อการบริโภคและการตลาดควบคู่กัน

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเศรษฐกิจสังคมต่อการตัดสินใจเลือกระบบการผลิตพบว่าขนาดพื้นที่ทำการเกษตรมีความสัมพันธ์กับระบบการทำสวนยางพาราควบคู่กับการทำนา ตัวแปรแหล่งข้อมูลข่าวสารพบว่ามีความสัมพันธ์กับระบบยางพาราควบคู่กับการทำนาและระบบการปลูกยางพาราเพียงอย่างเดียว และพบว่าตัวแปรการออมมีความสัมพันธ์กับระบบยางพาราควบคู่กับการเลี้ยงโค

3.7 ข้อสังเกตโดยรวม

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนการตั้งจุดมุ่งหมายการผลิตเปลี่ยนแปลงตามสภาพความเป็นจริงในสังคมเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา และสัมพันธ์กันกับรูปแบบการผลิตของเกษตรกรในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการผลิตจากในอดีต การปรับเปลี่ยนนี้เห็นได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ การล่มสลายของการทำนา โดยมีพื้นที่นาร้างกระจายอยู่ทั่วอำเภอ ในขณะที่การทำสวนยางมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและครอบคลุมพื้นที่กว้าง รูปแบบการผลิตที่เกิดขึ้นในอดีตเกิดขึ้นมาจากความจำเป็นในการดำรงชีพและขึ้นกับลักษณะภูมิประเทศและสิ่งแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ แต่เมื่อเวลาผ่านไปการเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งมาพร้อมกับการรุกของตลาดและบริโคนิยม ทำให้รูปแบบการผลิตเดิมไม่สามารถตอบสนองความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไปได้ การผลิตทางการเกษตรรูปแบบใดที่ไม่สามารถให้ผลประโยชน์คุ้มค่าได้เกษตรกรจะทำการยกเลิกทำการผลิต ส่วนรูปแบบใดที่สามารถสร้างรายได้ได้ดีเกษตรกรจะยังคงการผลิตนั้นไว้และทำการขยายพื้นที่ทำการผลิตไปในพื้นที่ที่สินค้าเกษตรที่ถูกละทิ้งทำการผลิตหรือทำการขยายเพิ่มในพื้นที่จับจองใหม่ หรือทำการซื้อกรรมสิทธิ์จากเกษตรกรรายอื่นเพื่อทำการผลิตเพิ่ม ข้าวเป็นพืชที่เกษตรกรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญลดลงแม้จะเป็นพืชดั้งเดิมก็ตาม ในขณะที่เกษตรกรที่ทำสวนยางพาราบางส่วนได้ขยายพื้นที่ทำสวนยางพาราเพิ่มเพราะเป็นการผลิตสร้าง

รายได้ดี จนกระทั่งหลายพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่นาถูกปรับพื้นที่เพื่อปลูกยางพารา การดำรงอยู่ของรูปแบบการผลิตในปัจจุบันมียางพาราเข้ามาเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ

4. ข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรในอำเภอคลองหอยโข่ง โดยพิจารณา 2 ประเด็น คือศักยภาพทางเศรษฐกิจสังคม และการพัฒนาระบบการผลิตให้มีเสถียรภาพ ดังต่อไปนี้

4.1 ศักยภาพทางกายภาพเศรษฐกิจสังคมในพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่ง

อำเภอคลองหอยโข่งมีทรัพยากรมากมาย อาทิเช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ สภาพพื้นที่ ประชากร และทุนทางสังคมแต่การผลิตยังจำกัดอยู่ที่ระบบการผลิตทางการเกษตรเพียงไม่กี่อย่าง และมีการผลิตยางพาราเป็นหลัก แต่ในทัศนะของผู้วิจัยพื้นที่นี้ยังมีศักยภาพที่ซ่อนเร้นหรือใช้ประโยชน์ได้ไม่คุ้มค่ามีดังนี้

(1) แหล่งน้ำ อำเภอคลองหอยโข่งมีแหล่งน้ำสำคัญ 2 แหล่งน้ำใหญ่ คืออ่างเก็บน้ำคลองหลาและอ่างเก็บน้ำคลองจำไร ซึ่งเป็นแหล่งน้ำสำหรับชลประทานในพื้นที่ แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ประโยชน์จากระบบชลประทานมากนัก มีเพียงเกษตรกรที่อาศัยใกล้ต้นน้ำกับคลองชลประทานที่ได้รับประโยชน์ ส่วนเกษตรกรที่อยู่ปลายคลองชลประทานในบริเวณตำบลโคกม่วงและตำบลทุ่งลาน ส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากคลองชลประทานได้ ถ้ามีการแก้ไขให้เกษตรกรทั่วทั้งพื้นที่อำเภอคลองหอยโข่งสามารถใช้ประโยชน์จากคลองชลประทานได้จะสามารถพัฒนาระบบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายยิ่งขึ้น

(2) พื้นที่รกร้างจากการเลิกทำนา อำเภอคลองหอยโข่งมีพื้นที่ที่เลิกจากการทำนาเป็นบริเวณกว้างกระจายอยู่ทั่วเกือบทุกตำบล แต่พบมากในตำบลทุ่งลานและตำบลโคกม่วง เกษตรกรส่วนใหญ่ปล่อยพื้นที่เหล่านี้ให้วัชพืชขึ้นโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ มีเกษตรกรบางคนเสนอแนวทางการพัฒนาที่น่าสนใจดังนี้ คือการพัฒนาในลักษณะของกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่นาร้างในหมู่สมาชิกในรูปของสหกรณ์ปลูกข้าว โดยมีการลงทุนร่วมกันและปันผลผลิตร่วมกันเพื่อลดรายจ่ายจากการบริโภคและมีข้าวสำหรับการบริโภคในระยะเวลาที่ยาวนานได้ แนวทางนี้สอดคล้องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในมิติของการรวมกลุ่มเพื่อพึ่งตนเอง นอกจากนี้การพัฒนาพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์เป็นทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะโคพันธุ์พื้นเมืองที่ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี และสัตว์เคี้ยวเอื้องขนาดเล็ก เช่น แพะ และแกะ ซึ่งมีตลาดชาวไทยมุสลิมและตลาดมาเลเซียรองรับผลผลิตได้ดี การดำเนินการอาจ

ดำเนินในรูปแบบหรือสหกรณ์โดยการสนับสนุนของรัฐหากทำได้จะสามารถสร้างรายได้เสริมให้เกษตรกรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

(3) ทูทางสังคม เกษตรกรส่วนใหญ่ในอำเภอคลองหอยโข่งมีปฏิสัมพันธ์ในชุมชนดี เนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบลมีขนาดชุมชนที่ยังไม่ใหญ่โตเกินไปนัก และมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และเพื่อนฝูงสูงทุนทางสังคมเหล่านี้ น่าจะเป็นฐานในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนได้ เมื่อนำมาประสานกับการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน จะช่วยให้การพัฒนาการดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้น เช่นการส่งเสริมการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการที่ดีโดยอาศัยผู้นำธรรมชาติเป็นแกนนำและดำเนินการในลักษณะของการมีส่วนร่วมเพื่อทำกิจกรรมใหม่ๆ จะช่วยให้ชุมชนมีการพัฒนาที่เหมาะสม

4.2 การพัฒนาระบบการเกษตรจากปัจจุบันไปสู่อนาคตสู่ความมีเสถียรภาพของระบบ

ระบบการผลิตทางการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นระบบที่มีความเหมาะสมในปัจจุบัน แต่ในสถานการณ์ที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคตนั้นไม่สามารถให้คำตอบได้ว่าระบบการผลิตที่เป็นอยู่จะมีเสถียรภาพมากน้อยเพียงใดในอนาคต ระบบการผลิตทางการเกษตรที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในอำเภอคลองหอยโข่งนิยมปฏิบัติในปัจจุบันมี 2 ระบบการผลิตคือระบบยางพาราเพียงอย่างเดียวและระบบยางพาราควคู่กับการทำนา ซึ่งทั้งสองระบบมีประเด็นที่น่าสนใจในตัวระบบซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้ (1) ทั้งสองระบบอาศัยยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก ซึ่งการพึ่งพิงพืชเศรษฐกิจตัวใดตัวหนึ่งมากเกินไปอาจจะมีปัญหาได้ในอนาคต อาทิเช่นการตกต่ำของราคาอาจจะมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในอนาคต (2) ทั้งสองระบบการผลิตมีปัญหาสำหรับเกษตรกรรายย่อยที่มีพื้นที่ทำการผลิตไม่มาก เพราะผลผลิตที่ได้อาจไม่เพียงพอต่อความต้องการของครัวเรือนได้ในอนาคต (3) ระบบการทำสวนยางพาราเพียงอย่างเดียวไม่ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อบริโภค แต่ระบบการผลิตยางพาราควคู่กับการทำนาจะให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อบริโภคในระดับหนึ่ง แต่ทั้งสองระบบจะให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตลาดเป็น ซึ่งการผลิตเพื่อการตลาดเป็นหลักอาจจะมีปัญหาได้ในอนาคตถ้าตลาดและราคาเกษตรเปลี่ยนแปลง (4) เกษตรกรให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองน้อยลงกว่าในอดีต เพราะพืชเศรษฐกิจหลักคือยางพาราสามารถรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจได้ ดังนั้นการผลิตสินค้าเกษตรอื่นๆเพื่อบริโภคหรือลดภาระรายจ่ายจึงมีความสำคัญลดลง ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีภาระในการจ่ายเพิ่มขึ้นจากการพึ่งพาระบบการตลาดเพียงอย่างเดียว

ถึงแม้ระบบการผลิตทั้งสองค่อนข้างมีเสถียรภาพในปัจจุบัน เนื่องจากการยืด ยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก เกษตรกรสามารถมีกินมีใช้ได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี แต่ยางพารา เป็นพืชที่มีความเสี่ยงในเรื่องของรายได้ในระดับหนึ่ง การตัดสินใจปรับเปลี่ยนอาชีพหรือปรับ เปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตรจึงมีความเป็นไปได้เสมอ ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพของ ระบบการผลิตในปัจจุบันจะช่วยให้ระบบการผลิตทางการเกษตรมีเสถียรภาพดีในอนาคต ซึ่งน่าจะ มีการพัฒนาด้านต่างๆดังต่อไปนี้

(1) การรวมกลุ่มทางการเกษตร ปัจจุบันเกษตรกรหลายรายให้ความสำคัญกับการ รวมกลุ่มมากขึ้น แต่ภาวะการรวมกลุ่มในปัจจุบัน ยังไม่อยู่ในภาวะที่เข้มแข็งพอ ซึ่งสามารถ พัฒนาศักยภาพในอนาคตถ้ามีการร่วมมือกันของชุมชนและมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งใน ระบบนี้สามารถแยกเป็นระบบการผลิตย่อยเป็นตัวอย่างได้ดังนี้

(2) การผลิตพาราควบคู่กับการเลี้ยงโค ปัจจุบันเกษตรกรให้ความสำคัญกับการ เลี้ยงโคมากขึ้น เพราะโคให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่ดีและใช้ปัจจัยการผลิตที่มีต้นทุนต่ำ แต่ เกษตรกรที่นำไปปฏิบัติจริงยังน้อยอยู่เนื่องจากต้องใช้เงินทุนจำนวนหนึ่งสำหรับการลงทุนซื้อโค หรือพ่อแม่พันธุ์โค และจะต้องใช้เวลาในการดูแลเอาใจใส่ในระดับหนึ่ง ซึ่งมีความไม่สะดวกนัก สำหรับเกษตรกรบางราย แต่ศักยภาพในด้านราคาของผลผลิตโค และศักยภาพทางด้านอาหารโค ซึ่งมีอยู่ไม่จำกัด โดยเฉพาะพื้นที่นาร้างซึ่งมีอยู่ทั่วไป ถ้ามีการพัฒนาศักยภาพจากทรัพยากรที่มีอยู่ ให้มีค่ากว่าปัจจุบัน ระบบการทำสวนยางพาราควบคู่กับการเลี้ยงโคจึงเป็นระบบการผลิตที่น่าสนใจ ในอนาคต

(3) การผลิตยางพาราควบคู่กับการทำไร่สวนผสม ในระยะเวลา 3-4 ปีที่ผ่านมา หน่วยงานราชการเข้ามาส่งเสริมการทำไร่สวนผสมให้กับเกษตรกร แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไม่ ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร อาจเนื่องมาจากมีพืชเศรษฐกิจหลักที่มีความสำคัญอยู่แล้วโดย เฉพาะยางพารา แต่การทำเกษตรในรูปแบบการทำไร่สวนผสมน่าจะมีความสำคัญใน อนาคต เนื่องจากการพึ่งพาพืชเศรษฐกิจหลักตัวใดตัวหนึ่งสูงย่อมมีความเสี่ยงสูง การกระจาย ความเสี่ยงไปยังการผลิตสินค้าอื่นจะช่วยให้ระบบการผลิตทางการเกษตรมีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น อีกทั้งรูปแบบการทำไร่สวนผสมเกษตรกรสามารถใช้ผลประโยชน์จากทรัพยากรที่ผลิตได้เพื่อ การบริโภคหรือเพื่อยังชีพได้ดี และสอดคล้องกับทฤษฎีใหม่ตามกระแสพระราชดำริพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในราชการปัจจุบัน

(4) การผลิตยางพาราควบคู่กับการปลูกพืชแซมหรือพืชร่วมยาง ซึ่งมีความเป็นไปได้ ในอนาคตเนื่องจากปัจจุบันมีการค้นพบพืชหลายชนิดที่มีศักยภาพพอที่จะปลูกภายใต้เงาของ

ต้นยางพาราได้ อาทิเช่น สละ กระจ่างวาน หวาย ผักเหลียง เป็นต้น พืชเศรษฐกิจเหล่านี้จะเป็นรายได้เสริมที่สำคัญสำหรับเกษตรกรในอนาคต นอกจากการปลูกพืชร่วมยังมีผลช่วยคุมวัชพืชให้น้อยลง เนื่องจากสามารถบดบังแสงและคลุมหน้าดินป้องกันการเจริญเติบโตของวัชพืชและส่งเสริมให้เกษตรกรใช้พื้นที่ทางการเกษตรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.3 ข้อเสนอแนะทั่วไป

4.3.1 ข้อจำกัดของงานวิจัย

เนื่องจากผู้วิจัยเก็บข้อมูลในช่วงปีพ.ศ. 2545-2546 ซึ่งสภาพสังคมเศรษฐกิจเป็นแบบหนึ่ง แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมเศรษฐกิจก็เปลี่ยนแปลงไปอีกรูปแบบหนึ่ง งานวิจัยชิ้นนี้เป็นภาพสะท้อนความเป็นจริงในทัศนะของผู้วิจัยปรากฏเมื่อพ.ศ. 2545-2546 ซึ่งถ้าเข้าไปศึกษาในปัจจุบันภาพที่ปรากฏอาจจะคล้ายหรือแตกต่างไปจากเดิมก็ได้ เช่น กรณีราคาผลผลิตยางพาราในช่วงที่เก็บข้อมูลจะอยู่ที่ 27-28 บาทต่อกิโลกรัม แต่ปัจจุบัน(พฤษภาคม 2548) อยู่ที่ 45 บาทต่อกิโลกรัม เกษตรกรมีรายได้ที่ดีวิถีชีวิตของเกษตรกรอาจแตกต่างจากเดิม เกษตรกรอาจใช้จ่ายเพิ่มขึ้นหรืออาจจะฟุ่มเฟือยมากกว่าก่อนก็เป็นไปได้

4.3.2 การศึกษาเพิ่มเติม

(1) การศึกษาปัญหาการว่างงานแอบแฝงของครัวเรือนเกษตรกร จากการสังเกตของผู้วิจัยจะพบแรงงานที่อยู่ในวัยทำงานอยู่มากในครัวเรือนไม่มีอาชีพที่แน่นอน และเกินกว่าแรงงานที่ใช้ในสวนยางพาราหรือการทำนา

(2) การศึกษาเชิงลึกถึงผลกระทบจากโครงการของรัฐต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น และส่งผลต่อเนื่องต่อวิถีชีวิตเกษตรกรในพื้นที่อย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงอย่างไร